

Mezőkövesd kulturális rendszereinek történeti és kortárs változásai

KIS MARCELL

Historical and contemporary changes in the cultural systems of Mezőkövesd Abstract

This study aims to introduce the cultural system of Mezőkövesd through contemporary perspectives which are provided by a coherent framework of structures of opposition and their contexts localized in the conceivability of the urban culture. By the representative function of motif treasure regarding the dimensions of historical and practical analysis, I will present the historical role of folk art and local elite in the development of high culture while also taking cultural memory and contexts into consideration. Then, through the example of a few local cultural phenomena, I will thoroughly analyse the contemporary ways of preserving traditions and the possibilities of coexistence between elite and popular culture. The sections related to musical life may shed light on the effects of popular urban objects and their practices in public education, in relation to the foremost principles of high musical culture. The conclusion of the study will present the pedagogical implications of the research results with the help of the local curriculum of the Szent László Grammar School of Mezőkövesd, thus offering a broader perspective on the teaching of regional culture. I think that the main result of my research is in the use of cultural science aspects that can be applied at the local level, in the recognition of the constructive effect of the system of opposition and cultural memory. I firmly believe that my dissertation can initiate discourses problematizing the effective teaching of regional culture.

Keywords: structures of opposition; regional culture; cultural memory; contemporary changes; pedagogical implications

Kulcsszavak: oppozíciós struktúrák; regionális kultúra; kulturális emlékezet; kortárs változások; pedagógiai implikációk

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Anthropology – Culture and social structure

DOI: 10.36007/eruedu.2022.1.108-126

Az értékőrző népi vagy történelmi hagyományokat kanonizáló közösségek, városok, falvak szokásainak és önreprezentációinak vizsgálatában felfedezhető a néprajz és/vagy helytörténet kizárólagos vizsgálati szerepe. A regionális kultúra ismeretanyagát a helyi iskolák döntő részt ezen társadalomtudományok eredményein keresztül közvetítik. A 21. századi befogadó ebből adódóan a mára egészében megváltozott kontextusok, a hagyományok *revival* típusú, valamint reprezentatív továbbélései, ezek értékőrző közösségekbe rendeződése miatt szakadékat érezhet

tapasztalatai és az ismeretanyag perspektívái között. A kultúratudomány kortárs szempontjai, valamint a magas és alacsony kultúra fogalompárjainak oppozíciós rendszere ezt a távolságot képes lehet áthidalni: akár lokális, városi szinten is, ezzel széles körű, rugalmas kutatási, vizsgálati perspektívát teremtve. A tanulmány először a népművészet reprezentatív, helyi kultúrát differenciáló szerepét hangsúlyozva igyekszik rámutatni az elitkultúra kialakulásának feltételeire, ennek bázisaira, a kultusz és kanonizáció működésére, a kulturális emlékezet szerepére, valamint a matyó motívumok eltérő közösségi, társadalmi applikációira. Ezt követően megismerkedhetünk az új, kortárs viszonylatban differenciált kultúraszerkezettel – Mezőkövesd példáját a középpontba állítva –, a *revival* küldetéstudattal, valamint az értékek populáris továbbélésének módjaival. A tanulmány tehát Mezőkövesd kulturális rendszereit hivatott bemutatni a kultúratudomány kortárs perspektíváin keresztül, mely vizsgálatnak a városi kultúra elgondolhatóságában lokalizált oppozíciós struktúrák és kontextusai biztosítanak koherens keretrendszert. A történeti és gyakorlati elemzések dimenzióiban a motívumkincs reprezentáló funkciójával összhangban, a kulturális emlékezet és kontextusok figyelembevételével mutatom be a népművészet és helyi elit történeti szerepét a magaskultúra kialakulásában, majd néhány helyi kulturális jelenség példáján keresztül elemzem a hagyományörzés kortárs módjait, továbbá az elit és populáris kultúra együttélésének lehetőségeit. A zenei élettel kapcsolatos szakaszok rávilágíthatnak a populáris városi objektumok és gyakorlataik közművelődésben kifejtett hatásaira, mindezt a zenei magaskultúra elvrendszerének viszonyában. A tanulmány zárata a kutatás eredményeinek pedagógiai implikációit mutatja be a gimnázium Helyi tantervének segítségével, ezzel a regionális kultúra oktatásának tágabb perspektívát kínálva.

1. Népművészet: történetiség és kontextusok

Egy város kulturális, történeti vizsgálatának esetében egy lehetséges kiindulási pontot jelent a kulturális emlékezet problémája, hiszen az identitásteremtés, valamint a közösség életében beálló kortárs változások ennek rekonfigurációi nyomán érthetőek meg igazán. Jan Assmann *A kulturális emlékezet* című munkájában ekképpen határozza meg a kulturális emlékezet hatásait: „[...] tradíciót és kommunikációt táplál, de nem merül ki ebben. Csakis így magyarázhatók a törések, konfliktusok, újítások, restaurációk és forradalmak. Értelem tör be a mindenkori aktuális értelmén túlról, feledésbe merült fonalak vetődnek fel, hagyományok elevenednek meg, elfojtott tartalmak térnek vissza [...]” (Assmann 2018, 22–23). Látni fogjuk, hogy e mechanizmusok miként hatnak a közös emlékezetben stabil, kultikus személyek, események újránarrálására a jelen kulturális viszonyainak, igényeinek mentén.

Ezen változások feltételei viszont a kulturális közvetítésben (önkormányzatok, iskolák, egyesületek, az online tér értelmező közösségei által) és a kulturális generációk történetiségében is megragadhatóak. Hiszen önmagában az egyesületi és intézményi hálózatok megléte nem biztosítja a sikeres közösségformálást, az egyesületi, intézményi identitás adekvát működését. A csoportidentitást alakító kultúrakoncepciói, kulturális attitűdjeik, kanonizációs eljárásaik vagy akár életko-

ruk nagyban meghatározzák az elérhetőség, valamint a kultúráközvetítés feltételeit, lehetőségeit. Tehát a kulturális rendszerek és intézményrendszerek működésének történeti folyamatosságát tekintve elmondható, hogy „az öröklött kulturális javak folytonos továbbörökítésének és átadásának szükségessége bizonyos struktúrákat is meghatároz” (Mannheim 2000, 227).

E „meghatározottságot” illetően – a populáris és elitkultúrát megkülönböztető oppozíciók kialakulásában – döntő szerepe van a kanonizációnak, az értékek kiemelési módjainak. Szegedy-Maszák Mihály kánondefinícióit a lokális népművészettel és városkultúrával egyeztetve érdekes perspektívát kapunk. „Az értékörzés létező kánont tételez föl, de minduntalan szemben találja magát valamely ellenkánont föllállító mozgalommal”. Valamint: „A túlzott egység, kizárólagosság vidékességet eredményezhet – ilyen veszélyt rejtett magában nálunk, magyaroknál, a nemzeti klasszicizmusnak, népi kultúrának jegyében létrehozott kánon.” (Szegedy-Maszák 2008, 187, 192)

A 20. században, vizsgált városunkban, Mezőkövesden éppen a fenti, a nemzeti kódokat a többi fölé emelő kizárólagosság indította be a helyi kultúrában a kulturális teret differenciáló folyamatokat. Egy 1932-es újságcikk szerint „Mezőkövesd ma nemcsak Magyarország, hanem egész Európa szemében a magyar falu legfőbb reprezentánsa, amely az érdekeségek valóságos kincsesbányáját jelenti az idegennek, s a problémák tömkelegét a benne lakóknak” (Tóth 1932). Egy közönség népi hagyományából hirtelen – a magyarországi reprezentatív folyamatok fokozott visszahatása miatt is – elitkultúra válik (Fügedi 1997). Ennek hatása nem lehet homogén, egyirányú (csupán felülről lefelé szerveződő), hiszen létrejönnek új, ezt az önreprezentációt különböző módon megjelenítő, feldolgozó tömegkommunikációs platformok, valamint egyletek, egyesületek, melyek azelőtt még nem léteztek (pl. Gyöngyösbokréta háziipar rendszere, Matyó Múzeum, városi újság, mozi, folklór filmek stb.). Ez természetesen egyéb más problémát, változást is elindított, hiszen „a tömeget olyan befogadási formák követelménye elé állította, melyeknek az képtelen volt megfelelni. Festményeket, zenét, irodalmat művészi módon felfogni és őszintén élvezni tudni.” (Kulcsár-Szabó 2012, 6)

A népművészetre (emellett vallásra, zenére, képzőművészetre, néptánra, helytörténetre, néprajzra) jelentős mértékben épülő elitkultúra kialakulásának rövid bemutatása után a 20. századi népművészeti hagyományok köztéri és popkulturális inkorporációját igyekszem bemutatni, valamint azt, hogy ennek ma, a kortárs lokális kultúrában milyen új formái, továbbá ellenkánonjai léteznek. A legelső leírás (*Napkelet*, 1857) ismertetése helyett ezért talán fontosabb arról beszélünk, hogy milyen reprezentatív események indítják el a matyóságot a hírnév útján. Idézett könyvében „A matyó népviselet bemutatása” című fejezetet Szigeti Klára egy, a nemzeti önreprezentáció tekintetében szimbolikus esemény megjelölésével kezdi, ezzel tulajdonképpen kezdőpontot adva a folyamatnak (e periodizációs eljárással egy szélesebb diszkurzív térbe lépve be): „A »Matyóföld« már száz esztendeje lesz lassan, hogy ország-világ előtt híres lett jellegzetes hímzéséről, színes népviseletéről. 1896-ban az Országos Milléneumi Kiállításon felépített néprajzi faluban a legnagyobb sikert a »Matyó-ház« és a benne megrendezett matyó lakodalmas aratta.” (Szigeti 1993, 3)

A lakodalmas egy több funkciót is ellátó hagyomány lett, hiszen a népművészet, tánc, zene és helyi szokások komplex képét hordozza, valamint látványos, szórakoztató módon közvetíti a helyi kultúra kiemelendő vonásait. Másképp fogalmazva: a néprajzi látványosság mellett kialakult egy olyan mozgó kultúra, amely egyszerre volt elit és populáris, népszerű, a tömegeknek szóló. Hiszen 1911-ben a matyó lakodalom szerepelt az Operaház színpadán, majd 1920-ban táncjáték formájában ismét, valamint volt, hogy az Andrásy úton Gáspár József és Csörmöcz (vagy Csirmaz) Mária házasságkötésének alkalmával zenészővel vonult végig népi öltözetben a násznép a plébániatemplomig, s ezt még számos ehhez hasonló nagy sikerű rendezvény követte. Ezen eseményeknél a körülmények, a közeg különösen fontossá válik. Amilyen közegben előfordulnak a motívumok, oda kapcsolódni is fognak, valamint a motívumok is befolyásoltá válnak az adott közegtől, körülményektől (vö. *Média- és kultúratudomány* 2018, 137). Pontosan ez történt 1926-ban egy, a matyó kultúrát reprezentáló idegenforgalmi látványosság installációjakor Budapesten. A *Mezőkövesd és Vidéke* folyóirat így számol be az eseményről: „Ez a felvonulás a vásári komédia benyomását tette. Talán bajosabb ezt megmagyarázni, mint érezni. Ősi viseletek és népszokások bemutatásához keretek kellenek.” (1926, 19) Itt tehát a kulturális emlékezet által hagyományozott érték és annak tárgyi, valamint kontextuális megjelenései közötti feszültség, összeférhetlenség fejeződik ki (Assmann 2018, 87).

A *reprezentáló* (külső) és a városi, *helyi* (belső) kultúra tehát szoros kapcsolatban áll egymással. Az előbbi idézet szerint a magaskultúra ellentétbe kerül a reprezentáció struktúráival. Ezt a kapcsolatot – a mai viszonyok tekintetében is fontos – turizmus hatása is jól tükrözi. Fügedi Márta hat komponensre osztja fel a korai mezőkövesdi turizmust. Ebben természetesen a népművészet is kihagyhatatlan részösszetevő: „[...] elmaradhatatlan programpont volt az érdeklődő látogató számára, hogy a helyi értékeket történetiségében is láthassa, s mindez a matyó népművészet nemzeti értékeit is hitelesítse” (Fügedi 1997, 134). Viszont már a fejezet bevezetőjében felhívja a figyelmet ennek befogadói hatásaira: „Az idegenforgalmi szolgáltatásokhoz hozzátartozó vendéglátás, szórakoztatás hamarosan erősen megosztotta a matyó közvéleményt.” (Fügedi 1997, 130)

A népművészeti értékek kiemeléséhez, képük alakulásához nemcsak a külső és belső reprezentáció, hanem az ezt kiemelő és szorgalmazó helyi, ha úgy tetszik, belsős (elit, középosztály) és külsős személyek (hírességek), valamint a kereskedelmi, idegenforgalmi terjesztés módjai is hozzájárultak: „A helyi értelmiség sajátos szerepet játszott a »matyó mítosz« alakulásában, a népművészet értékeinek propagálásában és megőrzésében” (Fügedi, 1997, 21). Erre jó példa, hogy Morvay János jegyző és Bayer Róbert, a gimnázium első igazgatója nagy számban publikált a matyó népművészet értékeiről, majd a matyók néprajzáról, később pedig a közterületek névadóinak hangsúlyt adva utcanevek jegyzékét is elkészítik (ezt a kanonizációs aktust folytatta napjainkban Szlovák Sándor is egy új verzió kiadásával) (Szlovák 2018). Dala József, rajztanár, akinek utca őrzi nevét, pedig *Híres Mezőkövesd* című regényében több, hímzéssel kapcsolatos, mitikus keletkezés-történetet is feldolgozott. Itt fontos lehet kiemelnünk a mítosz és a mitomotorika szerepét az emlékezésben. Hiszen a mítosz „nemcsak kiméri a múltat, hanem a

múlthoz fűződő viszonyból meríti a jelen önelképzeléseinek alkotóelemeit”, valamint „A jelen hiányosságainak tapasztalatából kiindulva, egy olyan múlt emléket idéz vissza, amely többnyire a hőskor vonásait idézi” (Assmann 2018, 80–81). Ezeket a funkciókat több, a regényben található elbeszélés, mese is alátámasztja, hiszen a matyó lány leleményessége, a csoda, a deus ex machina, valamint a népi élet romantikája szerves részét képezik Dala mítoszeremtésének (ld. Dala 1993, 64–65, 91–101). Ezek az igazodási pontként is szolgáló „vezérfonalak” a kulturális szféráknak, kulturális közösségeknek (közvetlenül az elitkulturáknak) mitikus hajtóerőt biztosítanak az identifikációban.

A hírességek közül a teljesség igénye nélkül Móricz Zsigmond élménybeszámolóit által („itt még van ősi eredetiség”) (*Pesti Napló*, 1929, 16. szám, 6), Izabella főherceg asszony pedig látogatásaival és a motívumok terjesztésével járult hozzá a regionális kultúra megismertetéséhez. A reprezentativitás a vendégfogadásoknál is megmarad. Mikor 1980-ban Farkas Bertalan és Valerij Kubaszov Mezőkövesdre látogatott, körbevezették őket a Matyó Múzeumban is. A gesztus szimbolikus jelentéstartalma nyilvánvaló. Megismertetni, láttatni azt, ami minket jelképez. Az előzőekben elemzett lakodalmas produkció és a kibontakozó turizmus recepciói alapján láthattuk, hogy egy *tárgy* hogyan képes kultúrát közvetíteni. Ez ebben az esetben is érvényesül, hiszen a befogadó a népművészet és kulturális kontextus által tisztában lesz a jelkép és kultúra azonosító funkciójával, a reprezentatív értékrendekkel.

Az idegenforgalmi terjesztésben, a kulturális rendszerek klasszikus dualizmusa (alacsony és magaskultúra megkülönböztetése) szintén megjelenhet. Nem csak az értékítélet, kanonizáció képes előállítani ezt. „A matyó himzés [...] két elkülönítő útra tért a század elejétől. Saját használatra tovább vitték, sőt gazdagították az előző évtizedekben kiformált lokális stílust, mellette azonban eladásra egyre tömegesebben készült ennek egy felhígított, olcsó anyagon [...] kivitelezett, a századelő polgári ízléséhez alkalmazkodó [...] változata.” (Fügedi 1997, 61) A gazdag lokális stílus és tömeges, olcsó itteni szembenállása emlékeztethet bennünket egy klasszikus megkülönböztetésre, amely a magas- és alacsony kultúra között létesül. Továbbá fontos látnunk, hogy a kiemelt vonások, személyek, események kánonja és a reprezentációt fenntartók, a ruhákat viselők, a használati tárgyakat varró háziiparosok munkája, városiak szokásai között is egy sajátos különbség áll fenn.

Erre jó példa a Szent László Gimnáziumban (egykori népművészeti gyűjtemény), valamint a Szent László (nagytemplom) plébánián (pl. matyó körmenetfestmény) jelenlevő, értékrendet közvetítő motívumok – népi viselet, köznapi használatok rendszere: „a szegényebbek mindig feljebb viselik a „sutát”, mint a gazdagabbak” (Istvánffy 1897, 40). Ez a különbség tulajdonképpen a motívumkészlet eltérő szintereken megvalósuló működéseiben tapasztalható meg. A népi, hétköznapi használat (viselet, használati tárgyak, státuszjelölés: „Hadd korogjon, csak ragyogjon”-felfogás) motívumrendszere – „Szerettem nagyon a vasárnapokat. A lányaink felvették szép szoknyájukat, meg lityájukat [fekete alapú purgament, fekete bársonnyal, ragyogó utánzatú csikhímzéssel – K. M.], a más vidékről való summások mindig megbámulták őket” (Dala 1993, 99) – nem egyenlő az intézmények által közvetített, ideaszzerű vagy reprezentatív működéssel: „a mezőkövesdi gimnazisták diáksapkájának gombját – emblémaként – matyó rózsá díszítette” (Fügedi 1997, 168).

Kis Jankó Bori képe részben a fenti kontrasztot mutatja be és hidalja át: „Életútja alapján tipikus mezőkövesdi szegényparaszti sors, amelyből azonban részben kiemelte a matyó népművészet híressé válása, amely az egyszerű parasztasszonyt az egész népművészet megszemélyesítőjévé stilizálta” (Dajaszászné 1953). A népművészeti elitkultúra kiterjedtségét és sokszínűségét a híres varróasszonyoknak állított emlékek is igazolják. A Matyó Múzeum előtt kapott helyet például Kis Jankó Bori, a rendelőintézet előtt pedig egy Varró matyó menyecske szobra és tulajdonképpen a Hadas városrész számos tájháza is ezt a célt szolgálja. A varró asszonyoknak a néprajzi irodalomban is felismerhető egyfajta tiszteletadó, kultikus megjelenése, erre példa az, ahogy Varga Marianna *Mezőkövesdi matyó hímzés* (2003) című munkájában szinte enciklopédikusan sorolja a népművészet sorai-ba illő neveket (ld. Népművészet mesterei 1953–2002, 40–50). A magaskultúra kiterjedtségét példázza, hogy a néprajz kutatóinak emlékezete is hasonló képet mutat: „nagy tisztelettel szeretnék megemlékezni azokról, akiknek köszönhetjük...” (Varga 2003, 8–10); vagy: „nagyszerű tanulmányok és feldolgozások jelentek meg Mezőkövesdről” (Gyórfy István, Herkely Károly, Dajaszászné Dietz Vilma)” (Szige-ti 1993, 3). A kultusz emlékezésbeli alapjainak jellemzője, hogy múlthoz fűződő, tudatos, szakadásokon felülemelkedő viszonyulást hozunk létre, érzelmi kötődést alakítunk ki, valamint a munkásságokat kulturális műveltségi alapként definiáljuk (Assmann 2018, 35).

2. Kortárs kulturális rendszerek

Ahhoz, hogy megértsük, miért szükséges a lokális kultúra oppozíciós struktúráit elemezni, ezzel új értelmezési szempontokhoz jutva, először Dala József, az előbbiekben már idézett munkájának *A falu szellemi élete* című fejezetét érdemes szemügyre vennünk:

A népi hagyományok lassú elsorvadása, a falu népének átalakulása elpusztítja a parasztság lezárt, sajátos kultúráját, mely nem fejlődik tovább. A városi kultúra alsó szintje, a külvárosi kultúra szivárgott be a faluba. Ősi népdalok helyébe slágereket hozott, irodalom helyébe tíz filléres vadnyugati cowboy és gangster történeteket, 10–20 filléres képes naptárokat, mint nagy tömegek fő szellemi táplálékát. A megváltozott idők hozták a filmet és a rádiót. A falu mindkét nembeli fiatalsága szereti a mozit. (Dala 1941, 75)

A sajtószerű és az itt annál idegenebb külvárosi kultúra szembeállítására, a népi hagyományok iránt kifejezett aggodalom egy olyan oppozíciós rendszer kialakulásának a felismerését jelentheti, amely a kortárs kulturális viszonyokat ma is strukturálja (Dalánál: ősi népdalok – slágerek; irodalom [=magas irodalom] – népszerű irodalom stb.). Így láthatóvá válik, miért nevezhető történetileg változó jelentéstartalmúnak a rendszer. Amíg a népi élet mind az elit-, mind a populáris kultúra terén jelen volt (ld. azonos motívumkincs, viszont eltérő applikációk; külső és belső kulturális értékek megkülönböztetése), vagyis egy reprezentatív motívumkincs kötötte őket össze, addig nem kellett a hétköznapi, régi népi hagyományokat fokozottan,

vindikatív módon őrizni. A matyóság, Mezőkövesd városiasodása, a kulturális élet megváltozása azonban „eltüntette” a falut, így ennek megőrzése, kanonizációja az elit-, reprezentatív kultúra feladatává vált (ld. Hadas városrész, hagyományörző, kézműves foglalkozások, Hajdú R. Mezőgazdasági Gépmúzeum; hagyományos rendezvények: Matyó Rózsa Ünnepe, Matyó Húsvét, Matyófüldi Folklórfesztivál stb.) (HEP 2018, 51).

A népművészet reprezentatív kultúrájában ez a sajátos paradigmaváltás többszintű kortárs viszonyokat eredményezett. Már 1962-ben a Kis Jankó Bori-pályázatok keretein belül megindult egy *revival* igényű, vagyis a kulturális újjászületésre irányuló kezdeményezés, folyamat. „A pályázat célkitűzése volt, a magyar népi hímzés hagyományainak ismeretében olyan korszerű hímzések készüljenek, amelyek mind használati, mind művészeti szempontból a mai igényeknek megfelelnek.” (Varga 2003, 52) A pályázat professzionális és amatőr alkotók számára egyaránt lehetőséget kívánt biztosítani a részvételre, ezzel is a popularításra, népszerűsítésre törekedve. A Matyó Népművészeti Egyesület online felületén, a bemutatkozóban szintén ez az igény, küldetéstudat olvasható: „A »Hungarikumok« egyik gyöngyszemét, a matyó hagyományt szíven viselő egyesületünk a hímzés, viselet, folklór éltetését, XXI. századivá tételét tűzte ki célul.” Az egyesület a 2020-ban beállt járványhelyzetre való tekintettel matyó hímzsmintákkal ellátott orvosi maszkot, állandó jelleggel pedig terítőket, használati tárgyakat, modern formatervezésű ruhákat árul, emellett pedig szakköröket, rendezvényeket (Örökségvédelmi Konferencia, Matyó Húsvét), pályázatokat (Képzeld el! 2018) szervez.

A 21. századi matyó népművészet és a városi identitás erősítésében, a hagyományok újjáélesztésének célkitűzésében szimbolikus év 2012, hiszen ebben az évben került fel a „matyó örökség” népművészet az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára: „Természetesen a cím elnyerése újabb kapukat nyitott meg a matyó kultúra bemutatása előtt. Idehaza és külföldön rengeteg helyen megfordultak az örökség őrzését és bemutatását magára vállaló helyi népművészek, kézművesek” – írja az *Itthon Észak-Magyarország* (2013). A „Matyó jövő” rovatban pedig megemlíti, hogy „[a] hagyományos matyó rendezvények mellett pl. a budapesti Utazás Kiállításon kulturális díszvendég lesz Matyófüld fővárosa, Mezőkövesd”.

A matyó kultúra Budapesthez kötődő szimbolikus és sokszínű kapcsolatáról fentebb már volt szó. A motívumok több szintéren megjelenő, reprezentatív funkciója napjainkban sem egysíkú. A mezőkövesdi labdarúgó és kézilabda klubok és hozzájuk tartozó közösségek reprezentációjában hangsúlyos elemként jelenik meg a matyó rózsza motívuma. Szurkolói zászlókon, labdán, mezeken, címereken, logókon vagy a stadion épületén, valamint szurkolói dalszövegekben (Minden Kövesd szurkoló büszkesége a matyó, ha süt a nap, vagy esik a hó, megtelik a lelátó; az életem nektek szentelem, csak rád gondolok, Kövesd []) egyaránt jelen van a matyó népi hagyomány és a matyó identitáskép (vö. Assmann 2018, 20). Fontos megjegyezni, hogy ahogyan az intézmények koncentrálnak, szervezik egy közösség kultúráját, úgy a szurkolói csoportok, közösségek is nagy szerepet töltenek be az *önreprezentációs* folyamatok megszervezésében (a Magico Ultras kézilabda-és a Fans of Matyófüld futballközösség szurkolói csapatai).

A lakodalmas hagyománya nem közvetlen, de érdekes transzformáción ment keresztül. A labdarúgó-mérkőzésekre rendszeresen járok, valamint szurkolói utazások egy kitüntetett alkalmá volt a 2020 júniusában megrendezett kupadöntő. A Keleti pályaudvartól a Puskás Ferenc Stadionig vonuló és éneklő szurkolói tömeg ekkor többségében nem népviseletben volt, hanem a mezőkövesdi csapat mezében. De a „Matyóföld, Mezőkövesd” szavak és a zászlókat, mezeket díszítő motívumok mit sem változtak. A helyi normarendszerben járatos befogadó számára az elitkultúra által közvetített *ethosz* tapasztalatai miatt talán mégsem volt annyira idegen a reprezentatív dalszövegek és motívumok kíséretében megtett felvonulás. A jelenségre jó példa lehet a csapat indulójának egy dalszövegrészlete, valamint a matyó népviselet és szurkolói sál együttes megjelenése a szurkolói viseletben. Történelmi zálogunk sárga és kék, Matyóföld az otthonunk ez benne a szép, apáról fiúra szálljon, ez legyen az örökség szól a szurkolói rigmus. Különleges és beszédes a mondat jelentésszerkezetében, hogy nem egyértelműsített az örökség fogalma (ha az első vagy a második tagmondatot elhagyjuk, akkor is érthető a mondat). Kettős egység, értelmezés jelenik meg; a zászlóra és Matyóföldre egyszerre mint labdarúgó-kultúrára és mint magaskultúrára való utalás így egy sajátos egészé formálódik át. A fent említett öltözet is ezt a kohéziót támasztja alá (ld. SE és football club galéria)¹

A közvetítés ismert módozata – a tömegközlelési formáknak és hirdetéseknek köszönhetően – ma már sokkal több médiumon keresztül valósul meg, mint megjelenésekor, hiszen számtalan, a labdarúgásnak szentelt műsor, újság, online lap galériája, szurkolókról készített képsorozata a matyó motívumokat egy új, populáris, tömegkommunikációs kontextusban helyezi el, amely új megismerési rendszert, percepciót biztosít nemzeti és helyi szinten egyaránt (ld. NSO Tv – „futball-láz Mezőkövesden”). Helyi szinten a kanonizáció működésének egy példájára célszerű felhívni a figyelmet. Az előbbieken említett Bayer Róbert igazgató és lelkes néprajzkutató stabil alakja a néprajzi, népi identitású magaskultúrának. Viszont a napjainkban kibontakozó labdarúgó-kultúra személyiségének egy másik aspektusát emelte ki, amelyről szintén a *Mezőkövesdi Újság* írt: „Nem eléggé közismert hogy Bayer Róbert [...] nemcsak kiváló pedagógus volt, hanem sikeres, sokoldalú sportoló, valamint eredményes sportszervező is” (27. évf., 8.szám, 7).

A motívumok, a városnév, a személyek, általában a Matyóföld mint identitásalkotó képzet kontextusai újabb jelentéstartalmakat adnak a „matyó mítoszhoz”, örökséghez, ezzel egy elit és populáris kettősséget kialakítva. Ennek példaként elemeztük a dalszöveget és a *revival* küldetéstudatot. Ezek a kulturális interakciók teszik belső feszültséggel terhessé (egy oppozíció struktúrájának részévé), történetileg változóvá a matyó rózsa szimbólumreprezentáló, identifikáló funkcióját (ld. bemutatott oppozíciók, Dajaszásznéné Dietz Vilma korszakolása). Ez a *Mezőkövesdi Újság* kortárs tematizáltságában is megmutatkozik. A „Matyó örökségünk” fotópályázati felhívást közlő oldal után a kézilabda és labdarúgó-eredmények értékelő rovata következik (26. évf., 8. szám, 14, vagy 32. évf., 13. szám, 15–16).

Napjainkra az egyre inkább meghatározóvá váló online felületek fontos szinterei a város közösségi életének, így szintén sokféle kontextusban jelenítik meg, pozíci-

¹ <https://mezoekovesdszory.hu/galeria/>

onálják a matyó motívumokat, az ezek viszonyában dinamikusan alakuló és átalakuló matyó identitásképet. Az intézményesült, hivatalos, városi média által kezelt online oldal (Mezőkövesd Online ~ 7E tag, Mezőkövesd.hu) és a nagy létszámú, fórumszerű városi Facebook-csoportok („Kövesden láttam, hallottam” ~ 7E tag; „Mezőkövesd képekben” ~ 9E tag; „Mezőkövesd Matyó város” ~ 1,8 E tag) között is fennáll egy applikációs különbség, hiszen „[e]gyazon kultúra makroalakulán belül tömérdek kulturális alképződmény létezik” (Assmann 2018, 143). Míg a Mezőkövesd Online tematikájában és funkciójában is hasonlít az újságra – hiszen az újságéval azonos fenntartó kezeli –, így témaköre hasonlóképp körülhatárolt; az oldal leírása: „Mezőkövesdi Média Nonprofit Kft. – Mezőkövesdi Újság, Mezőkövesdi Televízió, városi honlap, plakátok, kiadványok, pályázati kommunikáció, online média” (Mezőkövesd Online) (ld. azonos tartalmak: „Kultúróvoda” cikk és bejegyzés), addig a populáris, inkább tömegeknek szóló, tagok által fórumszerűen kezelhető oldalak koncepciója oldott, divergens. Ld. a Kövesden láttam, hallottam leírását: „Érdekeset, szépet, vagy bosszantó dolgot láttál, hallottál Kövesden? Írd meg, fényképezd le (de tartsd tiszteletben a személyiségi jogokat) és töltsd föl ide. Írhatsz kérdéseket, hátha tud valaki segíteni, de megoszthatod azt is, ha elveszett a kutyád.”

Ez utóbbi online csoport 2017-ben lett létrehozva. Rendkívül aktív, szinte minden időszerű közösségi témát megjelenítő közlési és vitafelület. A csoport kommunikációjában megfigyelhető, hogy a városok tereit alkotó szimbolikus képzőművészeti vagy népművészeti alkotások aktuális ügyeivel kapcsolatban különösen sok álláspont ütközik. Az online közösségi média, popkultúra kiterjedtségét mutatja, hogy több tag más városi csoportnak is tagja: „Egy másik csoportban (Mezőkövesdi Olvasósarok [...]) megtudtam, hogy a Bárdos Lajos Általános Iskola homlokzati festése Konecsni György Kossuth-díjas festő munkája, ami a matyó népcsoportot ábrázolja. Jó lenne megmenteni értékünket!” (Kövesden láttam, hallottam, 2020) De nemcsak tagok, hanem oldalak között is gyakori az átfedés, hiszen megosztják egymás bejegyzését, ezzel új, saját információt közvetítő (értelmező, befogadó) közösségbe áthelyezve azt. Minden ilyen csoportnak, akár már a nevük alapján implikáltan („képekben”, „láttam, hallottam”, „matyó város”) megvan a sajátos célja, ön meghatározása szerinti funkciója; kialakulnak, kikristályosodnak egyedi szokásaik (pl. Mezőkövesd Matyó város: régi helytörténeti képek, matyó, városi tematika).

A csoportok a bennük párhuzamosan részt vevők identitásának különböző modelljeit létesítik. „Az identitások sohasem egységesek, fragmentáltak és töredezettek, diszkontinuitás és diszlokáció jellemzi őket, s többszörösen konstruáltak, különböző, gyakran kereszteződő és egymásnak ellentmondó diskurzusokon, gyakorlatokon és pozíciókon keresztül.” (Földes 2018, 101) A különböző csoportok értelmezői szokásainak eltérő jellege a gyakori tagátfedések ellenére lehetőséget biztosít a csoportonként eltérő kommunikációra, aktivitásra, vagy a passzív, de differenciált befogadásra egy jelenség értékelését illetően (ld. körforgalom, a matyó lányok szobra, megépítésüknek recepciói).

Az alábbi szövegrészlet egy csoport kommentdiskurzusának a része, amelyben a frissen átadott körforgalom „matyó lányok”-szoborcsoportját véleményezik a csoporttagok. Jól látszik, hogy a tömegmédiák platformjai adta véleménynyilvánítási

lehetőségeket a közterületi motívumok recepciói kapcsán is használják:

- A cipőjük szebb, mint az arcuk.

- Mamusz?

- Megint a negatív kritikák. Túsarkú cipőben nehéz lett volna stabilan megállítani a nehéz szobrokat. Lehetne kicsit örülni.

- Nagyon jók, én még rózsákat raktam volna köréjük, körbe, de így is nagyon egyedi, különleges! Jó lenne a városba több matyó motívum (falfestés, selfie fal, óriás képkeretek, szobrok), mert a turisták nagyon értékelnék, és szerintem mi is szívesen és büszkén nézegetnénk!

- Nagyon tetszik a három kislány-szoborcsoport. Bár lenne több is a városban! (Mezőkövesd képekben, 2020. június)

A fentiek alapján is látható, hogy az online térben, a közösségi életben, a sportkultúrában a matyó motívumok, a város reprezentációi milyen sok aspektusban képesek megjeleníteni az identitást jelölő *tárgyakat*, ezzel egy alapvetően heterogén szerkezetű identitástudatot kialakítva. Szegedy-Maszák már idézett tanulmányában egy ezzel párhuzamba állítható folyamatot tárgyal: „Ma sokkal több műalkotáshoz lehet hozzáférni, mint korábban. Ez nem csak az ízlés szabadságához, de felületességéhez is vezethet.” (Szegedy-Maszák 2008, 190) Ez a jelenség nem teljesen idegen a közösség számára, hiszen ahogy a matyó elitkultúra történeti kialakulását bemutató részben látható volt, a népművészeti ipar aggodalommal figyelte a normatívák alapját megjelenítő matyó népművészeti, háziipari munkák tömegessé válását és ezek következményeit (ld. Fügedi 1997, 2005; Varga 2003).

3. Lokális populáris kultúra

A mai közösségi értékeknek azonban nem csak eltérő populáris alkalmazásai léteznek. A helyi, városi reprezentatív popkultúra (pl. labdarúgó- és kézilabda-szurkolók jelképei, új közterek motívumai) rétegzettségéhez az ellenkánonként funkcionáló *street art* is hozzájárul. Szegedy-Maszák Mihály tétele, amely szerint „az értékörzés létező kánont tételez föl, de minduntalan szemben találja magát valamely ellenkánont fölláító mozgalommal (Szegedy-Maszák 2008, 188) ennél fogva a kortárs viszonyok jellemzésénél is aktuális lehet.

A *street art* ellenkánoni státusza a magaskultúra stabilitásából származik – még ha ez mára már populáris vonásokkal is rendelkezik –, hiszen: „Az alkotás folyamata kétes megítélésel nézhet szembe az olyan társadalmi berendezkedésekben, ahol a konvencionális és az autoritásnak való megfelelés kiemelt jelentőséggel bír” (Takács 2019, 18). A népművészet vizualitására épülő kulturális rendszer erőssége akár motivációt is jelenthet egyes csoportoknak az ellenkező önmeghatározásban. Ez a kettősség a köztereken tapasztalható eloszlásban is megjelenik. A város belső területein, leginkább a főutcával párhuzamos belvárosi részeken, ahol a fontosabb intézmények, valamint szobrok és emlékművek találhatóak, számuk elhanyagolható, elhelyezkedésük pedig lakótelepekhez kötött vagy diaszpórikus jellegű (kivételek a Művelődési Ház homlokzatára felfestett aláírás) (ld. Müller Péter Sziámi AndFriends

dalszövegének hasonló kultúrakonceptióját: A kultúra a Szent Szabadság, a kultúra, hogy legyen nagy szád! vagy: A kultúra a végveszély, ha szájon vágnak, még beszélj! és értelmezése).

Ezzel szemben a külvárosban a vasút környékén, aluljárókban; a Zsóry-fürdőhöz vezető bicikliút aluljárójában kiterjedt, változó tematikákban, valamint elhagyatott épületeken (ld. egykori Sajtgyáron, betonkerítéseken) szép számban találkozhatunk *street art* munkákkal. Takács Hilda összegzi: „Az elhallgatott hangok érvényesüléséhez szükség van egy olyan területre, mely felett az állam cenzúrája kevésbé van jelen” (Takács 2019, 12). Az előbbieken már idézett *Esélyegyenlőségi Program (2018–2023)* több fejezete is foglalkozik a városszövetbe ágyazott szegregátumok kérdésével, a helyzet elemzésével: „[...] így figyelmet kell fordítani az itt élő hátrányos helyzetű emberek társadalmi felzárkóztatásának elősegítésére, akár pozitív diszkrimináció alkalmazásával, a programokba történő bevonással, képesség tevessel” (HEP 2018, 45). A KSH dokumentumban feltüntetett adatai alapján szerkesztett szegregációs térkép által kimutatott négy terület ugyanakkor nem fedi le teljesen a *street art* alkotások előfordulásának területeit. Valószínűleg ez azért lehet így, mert nem szegregátumokról, telepekről van szó, hanem városszövetbe ágyazott, csupán részlegesen izolált területekről. A szociális tényezők bevonása a kutatásba fontos lehet a kulturális jelenségek értékalapú differencializálódásának pontosabb árnyalásához, vagyis annak megértéséhez, miért is alakulhat ki egy helyi populáris ellenkánon. Hiszen „[...] a nem hallatszó hangok felerősítésének és a láthatatlan dolgok felfedésének folyamatában a perifériák fizikai vagy társadalmi értelemben való láthatóvá tétele történhet meg. A művészet feladata a periférikus helyzetekben, hogy láthatóságot és hallhatóságot adjon ezeknek a helyzeteknek [...]. A perifériák a városok tudattalanjai, amelyek arra várnak, hogy valaki a felszínre segítse őket” (Polyák 2010, 46–47).

Kutatásaim során nem találok olyan leíró munkával, amely a graffitiket vagy nagyobb kompozíciókat tematizálná városi szinten, viszont a bárki által elemezhetővé váló tér és közösségi kapcsolatai erre lehetőséget biztosítanak. Mezőkövesden és Zsóry nevű városrészének területén három főbb graffiti-típust különböztethetünk meg: 1. tematikus, 2. diaszpórikus, 3. csapatlogót ábrázoló. Az első típus nagy kiterjedése, tág kompozíciós rendszere miatt nemcsak motívumok, hanem egész témák és variációk jelennek meg egymás mellett – ezek időszakosan, tematikus jellegüket megtartva megújulnak, átalakulnak (ld. a külvárosi bicikliút aluljáró falait). A *diaszpórikus street art* a városban elszórtan, közterületi tárgyakon (pl. elektronikus kapcsolószerkezetek, vasúti híd falai, buszmegállók, játszóterek, vagy Művelődési Ház stb.) fordulnak elő, leginkább monogramok, kisebb szimbólumok formájában jelennek meg. A harmadik, *csapatlogó*-típus is diaszpórikus megjelenést mutat, viszont szociális csoportokhoz köthető. Ilyen például az online felületeken is jelenlévő MK.CREW. „BMX-es, triálos, rolleres és parkour-extrém sportokat” űző csapat; mely – a Népművészeti Egyesület aktuális motívumterjesztéséhez hasonlóan – orvosi maszkon is megjelenítette logóját.

A köztér kialakító reprezentatív popkultúra rétegzettsége nem csak egymástól különböző szervezetek, intézmények által jöhet létre. A 2020-ban átadott Zsóry Liget közösségi tér és egészségpark hasonló közösségi funkciót lát el, mint a vá-

rosi Kavicsos-tó és szabadidőpark. A tér tereptárgyai között már nemcsak a matyó rózsza jelenik meg, hanem három háromdimenziós aszfaltrajz is, amely tulajdonképpen egy, a pályázat keretei között megalkotott *street art* alkotás. A városi *street art* itt a Szajbély által felvázolt keretben a lappangó, esetleg az ellenkánon részeként azonosítható. Az, hogy ezek közül melyik lesz érvényes, a rajz funkciójától és a mögötte álló alkotó csoportoknak, szervezeteknek a helyi intézményekhez fűződő viszonyától függ, viszont a város új terei között ez az első nyitás az utcai művészetek felé (ld. korábban: BMX-pálya belvárosi és külvárosi területen).

A közterület fókuszsa – a turizmusra tekintettel – a magaskultúra populáris vonásaira irányul: „A tér északi oldalát egy »S« alaprajzú filagória zárja le, melynek színes burkolatú mennyezete a matyó népművészet színvilágát idézi. Alatta találhatóak a látogatókat kiszolgáló építmények: kávézó, ajándékbolt, helyi termékeket kínáló termelői piac” (32. évf., 22. szám, 4). Annak következtében, hogy új és hagyományos szimbólumok, használati tárgyak (matyó rózsaszimbólumot forgató bicikli, fényképkészítési pontok a *street art* esetében) együttesen látnak el turisztikai funkciókat a téren, létrejött egyfajta intézményes nyitás az értékek populáris továbbélésére, legitimációjára. Az állandó közterületi szimbolikus jelenlét pedig kiszolgálja a *konnektív struktúra* összefűző, elkötelező, ismétlő funkcióinak feltételeit (Assmann 2018, 17). Hiszen a városrészhez kapcsolható személyek példaértékűvé stilizálása a tér felavatásával együtt jár, ezzel is egyfajta kohéziót, egyetemes, identifikációs mechanizmust megteremtve: „[...] beszédében egyebek mellett Zsóry Lajost méltatta. Nélküle nem lenne fürdők, neki köszönhetjük, hogy ismertek vagyunk az országban, Európában, a világban, országgyűlési képviselőként is sokat tett Mezőkövesdért és az egész térségért” (32. évf., 22. szám, 4).

4. Kiegészülő hagyományörzés

A *Mezőkövesdi Újság* 2015. május 21-én megjelent lapja (27. évf., 10. szám, 10) egy új kezdeményezésről tudósított. A cikk az I. Matyó Világtalálkozó megrendezését hirdette, amelyben leírást kaphattunk a tervezett programokról és a friss rendezvény céljairól: „A szervezők úgy igyekeznek összeállítani az egyhetes rendezvény programkínálatát, hogy a gyerekektől egészen a legidősebbekig minden korosztály jól érezze magát, át tudja élni, milyen jó is mezőkövesdinek lenni, a matyó értékörző közösséghez tartozni.” A rendezvény hivatásában kettősség érzékelhető. A „mezőkövesdinek lenni” és „az értékörző közösséghez” tartozni. A magaskultúra eddigiekben megismert identitása és egy egyetemesebb – a városnév fémjelzésével ellátott – aspektus alkot egy sajátos egységet, amely dualitás a programok jellegében is megmutatkozik: „egyaránt találhatunk kulturális, irodalmi, hagyományörző, gasztronómiai programot, komoly- és könnyűzenei koncerteket, látványos bemutatókat”.

Az egyhetes rendezvényen Mezőkövesd Város Fúvószenekara, Kiss József (egykori ének-zene tanár, népzene kutató) CD-jének megjelenése, bemutatása; kórustalálkozó a Szent László Kórus szervezésével – mind képviselik a város magaskulturális vonásait. A hagyományörzés a zenei magaskultúra kanonizációjában

is hangsúlyos applikációs forma. A Szent László Kórus például Kiss József gyűjteményében is megtalálható Matyó szvitet (133), Matyóföldi summás dalokat (130), vagyis ezek Karai József és Balázs Árpád által feldolgozott kórusműváltozatait felvette repertoárjába, továbbá Ács Gyula – a mezőkövesdi zeneiskola tanára – A *kövesdi határ felől* című dalt (2016) komolyzenei-népzenei feldolgozásban őrizte meg a magaskulturális értékrendszerben.

A változások komplexitását tükrözi, hogy Kiss József *Matyó népdalok* című népzene-gyűjteményében a matyó nép magas fokú népzenei, érzelmi kultúrájáról beszél (Kiss 2004, 9), valamint ezt a gyűjtemény elején Olsvai Imre is alátámasztja, és összehasonlítja a nagyvárosi életmóddal: „Bevezet az élő népnyelv árnyaltabb, értelmesebb, színesebb világába – szemben a nagyvárosi nyelvhasználat fakító, szűrítő, szegényítő hatásával” (Kiss 2004, 7). Az itt vázolt oppozícióban kifejeződik egy határozott értékítélet, mégis populáris (Road, Balkan Fanatik, Czemen-de zenekar) elemeket is felvonultató közegben jelenik meg Kiss József népzenei CD-gyűjteménye. Ez a kettősség és együttélési forma a város változó zenei normatívájának is köszönhető, amelyre az idézett cikk is utal: „A hetet vasárnap este egy nagyszabású, a fiatalok körében nagy népszerűségnek örvendő zenekar, a ROAD koncertje zárja” (27. évf., 10. szám, 10).

A magaskultúra (népművészet, tánc, zene) és az intézményi keretek között létrehozott popkultúra (könnyűzenei előadók meghívása) együttes jelenléte mára már bevett szokássá vált a helyi kultúrákban, főleg ahol a regionális értékek reprezentáló szerepe döntő; hiszen ez az oppozíció viszonya turisztikai funkciókat is képes ellátni (az új Zsóry Liget színpaddal is rendelkezik – „A közösségi téren látványelemek kaptak helyet, egy emelvény, amely alkalmanként színpadként is üzemel” [32. évf., 22. szám, 4]). Popkultúráról nem csak az önkormányzati rendezvények közegében beszélhetünk. A helyi szórakozóhelyek egymástól független eseményei, zenei irányultságuk művelődésben, fiatalok értékrendjében betöltött hatása tovább differenciálja a helyi popkultúrát. „2013. június 16-a a Rock Napja. A jeles alkalom tiszteletére Mezőkövesden is megszólaltak a hangszerek. A Boomerang Biliárdszalon szervezésében összesen hét zenekar lépett színpadra a Szent László téren június 16-án.” (Mezőkövesd.hu) Hogy nem csak egyszerű zenei alkalmak megrendezéséről van szó, azt az összefoglalóban leírt küldetéstudat is példázta: „Összefogás a rockerek és rockzenét szeretők között.” Napjainkra viszont már nem csak a rock kultúrájába tartozó előadók lépnek fel a szalon színpadán (ld. 30Y, Müller Péter Sziámi And Friends, Aurora, Kiscsillag, Takáts Tamás Dirty Blues Band stb.). Mindemellett több helyi, vagy helyi kötődésű formáció is fellép a szórakozóhelyen, többször előzenekari lehetőséghez is hozzájutva (Team Rock Band, Takszi három, Here we are, Hungarocell, Hmorai stb.).

A másik pólusa a zenei popkultúrának a 2008-ban megalakult Movie Club. A Boomerangtól jelentősen eltérő zenei közösségről van szó, hiszen az itteni fellépők főleg a rap, trash-rap vagy disco kultúra előadói (ld. Dj Szecsei, KKevin, Daniel Nike, Jackwell). Érdekes, hogy itt is jelen vannak a helyi kötődésű előadók; vagyis nemcsak üzemeltetők, hanem aktív, kulturális termékeket létrehozók is kapcsolódnak az épülethez. Például a házigazda Ben Steel, vagy az országosan is ismert Dj Közvilágításh. A város popzenei életében kialakult polaritást (rock, pop,

rap, disco) az előadókhoz kapcsolódó, országos szinten is megfigyelhető műfaji értéktételek, valamint a helyi popkultúrát közvetítő objektumok attitűdformáló kommunikációi, hagyományai is aktívan alakítják. „A Movie nagytermében az ország új generációs underground dj-je [...] DANIEL NIKE” (Movie Club, 2016); valamint a Szent László Gimnázium minden diáknapjának záró eseménye is hagyományosan itt zajlik. A kommunikáció szerves része kiemelten a Movie esetében a mémek, a szezonális marketing használata: Az évek óta tartó hagyomány idén is folytatódik a régió legjobb közönségével, az őszi szezon egyik kiemelt és kedvenc bulijában!” (Movie Club, 2020); „Ahogy azt megszokhattátok, az év végén csakis a legjobb programokkal várunk benneteket!!!” (Movie Club, 2017) vagy nyereményjátékok hirdetése, látványos dj-eket, fellépőket hirdető vizuális tartalmak, bejegyzések.

A marketing attitűdformáló hatására H. Nagy Péter is felhívja a figyelmet egy idézettel, amit Mark Nelissen biológus *Felmentés a bálványoknak* című munkájából idéz: „Az ősrégi lélektan jelensége, hogy a domináns emberek mintaként szolgálnak, méghozzá minden tekintetben. [] Bono, a U2 énekes Afrika érdekében adakozásra szólít fel? Én is adok. Ahogy H. Nagy értelmezi: a mintázat követése evolúciósan stabil stratégia, van azonban mögötte egy olyan mechanizmus is, amelyet nem árt tudatosítani (H. Nagy 2016, 198).

A város zenei életében is hatványozottan jelen van a magas- és populáris kultúra komponenseinek konvergenciája, az összetartó, együtt élő struktúrák kialakulása. Az I. Matyó Világtalálkozó komplex szerkezete is egyfajta reprezentatív funkcióval bír a turisztikai célok mellett. Hiszen a könnyűzene rendezvényszintű inkorporációja a városi fiatalság igényeinek egyfajta kiszolgálását is tükrözi (ld. *Kövesdi Újság*). Ám mindemellett léteznek olyan nem önkormányzati, intézményi hatáskör alá nem sorolható szimbolikus objektumok, amelyek létrehoznak egy állandó gyakorlatú, aktív popkultúrát (hiszen a rendezvények csak szezonálisak), ezzel aktívan alakítva a tényleges helyi zenei művelődést Mezőkövesden.

5. A kultúratudományos perspektíva pedagógiai implikációi

A következő fejezet célja, hogy betekintést adjon a város oktatási intézményeinek programadó dokumentumaiba (óvoda, egyházi általános iskola és gimnázium), különös tekintettel arra, hogyan jelenik meg a helyi kultúra jegyeinek bemutatása, valamint, hogy ezek az elvek milyen igényt fogalmazznak meg a tanulók és szüleik felé. A másik fő cél, kérdés, hogy 1. a kultúratudomány aktuális elemző szempontjai; 2. a közösségi identitásteremtés láttatása, 3. a regionális kulturális oppozíciók, illetve más, a kutatás során kikristályosodó szempontok, alkalmazható módszerek hogyan segíthetnék elő a regionális kultúra színesebb, aktuálisabb láttatását. A „tudatosítás”, a szerepek, mechanizmusok (a vizsgált oppozíció együttéltetési lehetőségei) felismerése és felismertetése az oktatási intézmények egy kiemelten fontos feladata, a szocializáció egyik, a mai komplex kulturális viszonyok között egyre inkább elengedhetetlen feladata.

A helyi gimnázium, a Miskolci SZC Mezőkövesdi Szent László Gimnázium és Közgazdasági Technikum Pedagógiai programjának, Helyi tantervének regionális

vonatkozásait, kultúrát kiemelő pontjai között az alábbi aspektusok bizonyulnak a legfontosabbaknak: helyi hagyományok őrzése (néptáncgyesület, népművészeti egyesület), a városról megszerezhető ismeretek bővítése, a városi magaskultúrát közvetítő közművelődési intézmények látogatása, használata (Matyó Múzeum, városi könyvtár). A kultúrakoncepciók azon diverzitása, amelyet a város kulturális életét vizsgálva láthattunk, a Pedagógiai programot (2019) is erősen jellemzi. A dokumentum ezt nem kevesebb, mint közel 150 helyen kontextualizálja. Ennek pusztán ténye is azt bizonyítja, hogy a kultúra fogalmának, variánsainak és a nevelési-oktatási céloknak a kapcsolata igen sokszínű. Ugyanakkor ebben a nevelési keretrendszerben fogalmazódik meg a kultúra egyfajta szellemi normatívája is, amely szerint a kulturális közvetítés főként szocializációs, erkölcsi, nevelési-oktatási célként funkcionál.

Mint olvashatjuk, az önismeret fejlesztésének eszköze a *kulturált* egyéni és közösségi élet ebben az életformában valósulhat meg a *társaskultúra* (PP 2019, 9): A kommunikációs és viselkedéskultúra elsajátításával alakítsuk ki tanítványainkban a tárgyi és személyes világukban való eligazodás képességét! Valamint: [] elvárva a másik véleményének tiszteletben tartását, elfogadását, a meggyőzőhetőséget, kulturáltságot és udvariasságot” (PP 2019, 27). Tehát a kulturált étkezés, a nemzeti, népi kultúra és más kultúrák megismerése, a viselkedéskultúra, vitakultúra; regionális kultúra; kulturális intézmények látogatása mint célösszesség többretegű kohéziót teremt a kultúraközvetítés nevelési és oktatási perspektívájában. A dokumentum sokszínű, ám főként a magaskultúra megismerendő vonásait hangsúlyozó fogalmai mellett felhívja a figyelmet más közösségek értékeinek tiszteletben tartására is: „egymás értékeit tiszteletben tartva készüljenek a felnőtt életre” (PP 2019, 26).

Viszont a továbbiakban számunkra relevánsabb a regionális kultúrához fűződő intézményi küldetéstudatról beszélni, hiszen „a kánonok állandósága azoktól az intézményektől függ, amelyek tekintélyt adnak nekik, másrészt viszont a kultúra intézményei – a könyvtáraktól az iskolákig – elképzelhetetlenek érvényes, elfogadott kánonok nélkül” (Szegegy-Maszák 2008, 193). A város, hagyomány, regionalitás megjelenésének szerkezete a Pedagógiai programban az alábbi módon tagolódik:

Az intézmény értékrendszere → Legyenek ismeretei Matyóföldről és lakhelyéről;
Szabadidős tevékenységek → külön kiemeli a Matyó Néptánc Együttes működését;

Hagyományaink megismerése → a városismereti verseny évente megrendezésre kerül;

A dekorációk elsősorban a kollégium történetével, életével, a város hagyományaival kapcsolatosak” (PP 2019, 184);

A kollégiumi és a városi könyvtár rendszeres használatára buzdítja a tanulókat;

6. A Fakultatív lehetőségek között felkínálja a városi filmklub, zeneiskola lehetőségeit;

7. Osztályfőnöki dicséret jár érte, ha valaki részt vesz városi ünnepségeken;

8. A házirend pedig kiemeli, hogy a tantermi dekorációknak tartalmaznia kell a matyó népművészet, folklór elemeit.

Az előbbiek alapján látható, hogy a városi hagyományörzés és intézményi reprezentáció, identitás kiemelkedően fontos része a nevelési-oktatási céloknak. Ez nem csak a középiskolai gyakorlatokban figyelhető meg. A László Károly úti óvoda a közelmúltban megkapta a „Kincses Kultúróvoda” címet, elismerést. Hogy az értékörzésnek hagyománya van, és ezekben az oktatási intézmények kiemelkedő szerepet töltenek be, arra beszédes példa, hogy a „negyedik alkalommal meghirdetett pályázaton idén 170 óvoda számára ítelték oda a Kincses Kultúróvoda címet. A győztesek között van a Mezőkövesdi Óvoda és Bölcsőde is. A pályázatban azt értékelték, hogy az adott óvoda mindennapi alaptevékenységeken túl hogyan tudja a gyerekek felé közvetíteni a magyar és helyi kultúrát, szokásokat” (*Mezőkövesdi Újság*, 32. évf., 25. szám, 8). Az értékek gyakorlóinak reprodukciója „az értékörző közösséghez tartozás” jutalmazása, a magaskultúra más, tevékeny egyesületével összhangban, együttműködve történik meg: „Az anyagban [...] be kellett mutatnunk, hogy az óvodánk milyen kulturális intézményekkel áll kapcsolatban” (Uo.). Itt a Hadas városrészben tevékenykedő hímszőket, népművészeket, a zeneiskolát és a múzeumokat, ezek látogatását emelték ki (ld. a gimnáziumban: dicséret a városi ünnepségen való részvételért).

A Szent István Katolikus Általános Iskola vallási aspektussal is kiegészíti a helyi hagyományörzés fontosságát, hiszen a népi kulturális élet meghatározó identitása volt a római katolikus vallás gyakorlása: „A matyó múlt megismerése erősítse őseink vallásosságának tiszteletét, követését, nehéz élethelyzetekben is a hit megtartását” (PP 2018, 6). Ahogyan már a gimnázium, óvoda esetében is láthatóvá vált, ebben a dokumentumban is látható egy általános, matyó identitást őrző cél: „Hagyományaink, ünnepeink megismertetése, átörökítése, élővé tétele (táncház, népdalkörök, kézműves foglalkozások stb.)”. Vagy: „A szűkebb környezet, Mezőkövesd történetének megismerése, matyó hagyományok bemutatása, ápolása, népművészeti értékeink feltárása” (PP 2018, 9).

A fentebb megfogalmazott kérdések megválaszolására a gimnázium magyar nyelv és irodalomhoz tartozó Helyi tantervét (2013) fogom felhasználni. Minden intézmény esetében tapasztalhatóak eltérések abban, hogy melyik tantárgy tartalmazza, közvetíti a regionális kultúrát képző tananyagot (ld. magyar nyelv és irodalom, tánc és dráma, hon- és népismeret, történelem és állampolgári ismeretek).

A magyar nyelv és irodalom tantárgy keretei közé foglalt regionális kultúra, valamint az irodalom határterületei körül kikristályosodó bekezdés a 12. évfolyam számára van előírva tananyagként. A középszintű, általános anyag részét képezi, az irodalom- és művelődéstörténeti blokkban legutolsó, kiegészítő témakörök között foglal helyet. Érdekes tapasztalat, hogy több vonatkozás, témakör – melyeket ezen kutatás is tárgyal – szerepel a blokkokban. A *Regionalitás* a legszűkebb és legtágabb környezetében is kiemeli a múltbéli és jelen hagyományok ápolását. Megjelenik továbbá a kisebbségi, nemzetiségi irodalom és művészet is, mint megismerendő tényező. Viszont a helyi néprajzi, helytörténeti aspektusok közé nem emeli be a „kortárs irodalom” blokkban megtalálható, kortárs kultúra fogalmait (ld. kultusz, popkultúra, digitális kultúra, más kultúrák megismerésének igénye), amelyek a regionális viszonyokat is leképezik. Vagyis nem a helyi vizsgálatok beilleszthető módjaként tekint rá, csupán két kiegészítő anyagot látunk egymás mellett. Fontos

rámutatni arra, hogy ezek az elemek nemcsak megemlítendő anyagrészek, hanem párhuzamos vizsgálati dimenziók.

A regionális kultúra teljességét érintő kérdés a nemzetiségi kultúráké. Ezek Mezőkövesdhez való viszonyáról alig tudunk valamit. (Csupán Fügedi Márta és pár néprajzi munka utal a romák-cigányok lakodalmasok idején betöltött muzsikus szerepére a reprezentatív kultúrákban.) Erre a városi esélyegyenlőségi program megállapításai is utalnak: „A város fejlesztési elképzelései – mivel a szegregátumok a városba ágyazottan helyezkednek el – hatással vannak a szegregátum lakosságára, így figyelmet kell fordítani az itt élő hátrányos helyzetű emberek társadalmi felzárkóztatásának elősegítésére. [...]” (HEP 2018, 55). Valamint: „Az általános tapasztalatok alapján elmondható, hogy ezen területeken az alacsony státuszú mélyszegénységben élő és roma népesség koncentrációja igen magas” (Uo.). Ha a városszövetbe ágyazott szegregátumokban magas a romák aránya, és oktatási-nevelési szempontból az intézmények nem tudnak az értékőrzési módok során közös hangot kínálni a helyi kultúrából, fennállhat a veszélye a szegregáció súlyosbodásának. Ezzel a kérdéssel foglalkozott többek között Velkey Gábor is egy 2019-es kutatásában: „A szelekcióban, szegregációban a tanulók családi háttere, társadalmi státusza, szociális helyzete és származása döntő szerepet játszik, nagyban hozzájárulva a társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek újratermeléséhez, növekedéséhez” (Velkey 2019, 104).

A kultuszt mint kulturális jelenséget is Az irodalom határterületei részhez csoportosítja a Helyi tanterv. A dolgozatban számos helyen találkozhattunk e kiterjedt jelenséggel. A nevelési-oktatási folyamatok során fontos lehet, hogy ne csak az értékőrzés gyakorlására, szimbolikus helyek események, személyek ismeretére hívjuk fel a figyelmet – hiszen ezek a tudáselemek erős *rejtett tantervként* is viselkedhetnek –, hanem az értékítéletek, normatívák kialakulásához vezető út fontosságára is rávilágítsunk, ahogyan ezt a második fejezetben az elitkultúra képződése során is megfigyelhettük.

A helyi popkultúra rendszerei rendkívül sok aspektust kínáltak az elemzések folyamán. A népszerű irodalmat körülvevő értékítéletek és ezek felülvizsgálási lehetőségei, valamint H. Nagy Péter „alternatívái” (konverziós képesség) is új irodalomszemléletet adhatnak a diákoknak. Viszont a helyi történeti és jelenkori popkulturális pozíciók, a magaskultúrával való együttélési formák (*revival*-mozgalom; sportkultúrák, a hagyományörzés változásai, rendezvények funkciói) szintén segíthetnek eligazodni Mezőkövesd kortárs rendszerében. A zenei fejezetben említett két meghatározó objektum (Biliárdszalon, Movie Club) használói döntő részt fiatalok. Így a popkultúrában szimbolikus épületek helyi kulturális összefüggésrendszerben való elhelyezése mérvadó lehet a fiatalok művelődésében, tudatos fogyasztóvá nevelésében.

A digitális kultúra a fiatal korosztályok számára mára már teljesen természetes és otthonos közeg. Az információk döntő részét, világképünk struktúráit az online tér tapasztalatai alapján formálják. A helyi online populáris diskurzusok dinamikusan alakítják az értékek, szimbólumok képét (ld. közvetítettség vagy közvetítés a labdarúgó-kultúrában). Így ezek a tartalmak és az oktatásban tapasztalt helyi identifikáció között hatalmas lehet a disszonancia. A regionális kultúrával kapcsolatos tételek

között így relevanciával bírna a helyi digitális kultúra felkutatása, elemző bemutatása. Az említett Helyi tanterv alapján készült 2019-es tétel pontjai Mátyás király mezőkövesdi vonatkozásait, Móricz Zsigmond szavait, Herkely Károly néprajzkutató matyó etimológiáról írott kutatását, Mezőkövesd nevének etimológiáját és Dala József hímzésről szóló mitikus meséjét tartalmazza. Ahogy látható, a Mezőkövesd kulturális gyakorlatait szervező, itt vizsgált oppozíciós rendszerek pedagógiai vonatkozásukban is tanulságosak lehetnek: szemléletesek a változások megvilágításában (matyó motívum – ruhán, maszkon), a kortárs szempontok figyelembe vételével pedig életszerűvé teszik a kortárs kultúra viszonyait, elfogadhatóvá, árnyaltabbá teszik az értelmező közösségek elvrendszereit, így a felvázolt struktúra képes az összevetés, elemzés, értelmezés kompetenciáit is fejleszteni. Az itt megkezdett kutatás egy következő lépése éppen ezért egy effajta tanterv kidolgozása lehet.

Irodalom

Assmann, Jan (2018): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

A Szent László Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola módosított helyi tanterve magyar nyelv és irodalom tárgyból (2013).

Dajaszásznéné Dietz Vilma (1953): *Mezőkövesdi hímzésminták*. Budapest: Művelt Nép Kiadó.

Dala József (1993): *Matyóföld: a híres Mezőkövesd*. Mezőkövesd: Polgármesteri Hivatal (hasonmás kiadás).

Fügedi Márta (1997): *Mítosz és valóság: A matyó népművészet*. Miskolc: NKA Népművészeti Kollégiuma és Mezőkövesd Város Önkormányzata.

Fügedi Márta (2005): *Matyó kincsestár*. Miskolc: Pflieger J. Ferencz Alapítvány.

HEP (2018): *Helyi Esélyegyenlőségi Program 2018–2023*. Mezőkövesd: Mezőkövesd Város Önkormányzata.

Istvánffy Gyula (1897): *A matyó nép élete*. Miskolc: Lipót-Szent-Miklós.

Kiss József (2004): *Matyó népdalok*. Mezőkövesd: Mezőkövesd Város Önkormányzata.

Kricsfalusi Beatrix – Kulcsár Szabó Ernő – Molnár Gábor Tamás – Tamás Ábel (szerk.) (2018): *Média- és kultúratudomány. Kézikönyv*. Budapest: Ráció Kiadó.

Kulcsár-Szabó Zoltán (2012): Szórakozott tömegek. *Tiszatáj* 2012/6, 60–76.

Lőrincz Csongor – Molnár Gábor Tamás (2018): *Közvetítés*. In: *Média- és kultúratudomány. Kézikönyv*. Szerk. Kricsfalusi Beatrix – Kulcsár Szabó Ernő – Molnár Gábor Tamás – Tamás Ábel. Budapest: Ráció Kiadó, 137–156.

Mannheim Károly (2000): *Nemzedékek problémája*. In: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Szerk. Szántó Zoltán – Wessely Anna. Budapest: Osiris Kiadó, 299–345.

H. Nagy Péter (2016): *Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei*. Budapest: PRAE. HU.

Polyák Levente (2010): Városterápiák. Új identitás keresése és közvetítése. *Debreceni Disputa*, 8. évf., 11. szám, 46.

PP (2018): *Pedagógiai program 2018*. Mezőkövesd: Szent István Katolikus Általános Iskola.

PP (2019): *Pedagógiai program 2019*. Mezőkövesd: Miskolci Szakképzési Centrum Mezőkövesdi Szent László Gimnáziuma, Közgazdasági Szakgimnáziuma és Kollégiuma.

Szajbély Mihály (2005): *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*. Budapest: Universitas Könyvkiadó.

Szegedy-Maszák Mihály (2008): *Megértés, fordítás, kánon*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Szigeti Klára (1993): *Kis Jankó Bori rajzai*. Mezőkövesd: Matyó Múzeum.

Szlovák Sándor (2018): *Mezőkövesdi utcák, terek névadói*. Mezőkövesd: Mezőkövesd Önkormányzata.

Takács Hilda (2019): *Látható és láthatatlan a street art alkotásban*. Pécs: Pszichológia doktori iskola.

Varga Marianna (2003): *Mezőkövesdi matyó hímzés*. Mezőkövesd: Matyó Népművészeti Egyesület.

Velkey Gábor (2019): Térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. *Tér és Társadalom*, 33. évf., 4. szám, 104–131.

Sajtóforrások:

Mezőkövesd és Vidéke, 1932.

Mezőkövesdi Újság, 26. évf., 8. szám, 14.

Mezőkövesdi Újság, 27. évf., 8. szám, 7–10.

Mezőkövesdi Újság, 32. évf., 13. szám, 15–16.

Mezőkövesdi Újság, 32. évf., 22. szám, 4.

Mezőkövesdi Újság, 32. évf., 25. szám, 8.

Tóth Kálmán újságcikk-gyűjteménye HOM NA 4680.

Internetes hivatkozások:

Boomerang Biliárdszalon, Mezőkövesd: <https://www.facebook.com/search/top?q=-boomerang%20bili%C3%A1rdszalon>

Itthon Észak-Magyarország: https://itthoneszakmagyarorszagon.blog.hu/2013/12/05/matyo_orokseg_egy_eve_az_unesco_listan

Kövesden láttam, hallottam: <https://www.facebook.com/groups/543181986016629>

Mezőkövesd.hu: <http://www.mezokovesd.hu/index.php?action=showmenu&id=3>

Mezőkövesd képekben: <https://www.facebook.com/mezokovesdkepekben>

Mezőkövesd Online: <https://www.facebook.com/mezokovesdonline/>

Movie Club, Mezőkövesd: <https://www.facebook.com/moviemezokovesd>